

CİCERO: YAŞLILIĞIN ERDEMLERİ

Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 71, Yaz 2020, ss. 5-19.

Hakemleme: 29.04.2020 | Düzeltme: 15.05.2020 | Kabul: 24.05.2020

Hasan ÇİÇEK*

“Yaşlılık yaşamın son perdesidir.”

Cicero

Giriş

Yaşlılığın, insan hayatının en zorlu aşaması olarak görülmesi onu daha çok dikkat çekici hale getirmiştir. Bu nedenle düşünce tarihi boyunca konu üzerine kafa yorulmuştur. Yaşlılık kâh övülmüş kâh yerilmiş ama bu dönemi yaşayan insanlar olan yaşlılara saygı duyulması her kültürde gerekli görülmüştür. İnsanın hayatta yol alırken kaçınılmaz olarak yaşadığı bu evre, zaman zaman çok zor, katlanılması mümkün olmayan bir dönem olarak görülürken bazen de övgüye mazhar olmuştur. Yaşlılıkla ilgili yapılan bu olumlu ve olumsuz değerlendirmelerin felsefi metinlere de konu olduğunu görüyoruz. Bu metinlerden birisi de ünlü Roma filozofu Marcus Tullius Cicero'ya (M.Ö. 106- 43) aittir. Yaşadığı dönemin ünlü bir hukukçusu, hatibi ve devlet adamlarından biri olan Cicero, bütün Stoacılar gibi, doğaya uygun yaşayarak mutluluğa ulaşmayı hedefler. Toplumsal mutluluk hedefi doğrultusunda hayatı pahasına siyasetle ilgilenir ve Roma'nın siyasal hayatında ve siyasal düşüncesinde etkili olduğu kadar farklı alanlarda da düşünsel üretimde bulunur.

* Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Eğitimin Felsefi Sosyal ve Tarihi Temelleri Anabilim Dalı, hcicek@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5914-8323

Cicero'nun ilgisiz kalmadığı bir konu da yaşlılıktır. Daha çok negatif olarak görülen yaşlılığın o kadar da kötü olmadığını hatta avantajlı olduğunu ya da avantajlı hale getirilebileceğini savunan Cicero, bu yaş evresi ile ilgili görüşlerini, Roma'da yaptıkları yararlılıklarla bilinen ve toplumca sevilen ünlü devlet adamı, hukukçu ve hatip Cato'nun (M.Ö. 234-149) dilinden aktarıyor (Çiçek, 2019: 113). Filozof bu metinde yaşlılığı enine boyuna irdeler ve yaşlılığın olumlu taraflarının olumsuz taraflarından daha fazla olduğunu savunur. Cicero, yaşlılığın zor ya da kötü anlaşılmasının/görülmesinin dört sebebe dayandırıldığını ama bu nedenlerin geçerliliğinin olmadığını hatta yaşlılığın kötü gösterilmesini sağlayan nedenlerin sanılanın aksine avantaj olabileceğini dile getirir.

Cicero, adeta bir yaşlılık savunusu yapmıştır. İnsan, Cicero'nun metnini okuyunca yaşlı olası gelir ve 'demek ki yaşlılık o kadar da kötü değil' duygusuna kapılır. Bu nedenle, tarihte de bu metin etkili olmuş ve ilgi görmüştür. Örneğin, Kanuni Sultan Süleyman'ı (1494-1566) yaşlılığından duyduğu üzüntüden kurtarmak için, 1559'da Cicero'nun bu eserinin Osmanlı Türkçesine çevirisi yapılmıştır. Eser, orijinalinde konuşan Cato'nun yerine- II. Murad, oğlu II. Mehmed'e (Fatih Sultan Mehmed) (1432-1481) yaşlılığın üstünlüklerini anlatıyormuş gibi uyarlanmıştır (Cavallı, 2007: 5-27). Eserin bunca ilgi görmesi tesadüf değildir. Cicero bu metinde yaşlılığı ayrıntılı bir biçimde ele almış, onun avantajlı taraflarını işlemiştir. Yaşlılık öncesi ile beraber irdelemiş ve yaşlılık üzerine felsefi bir analiz yapmıştır

Bu incelemede Cicero'nun metni irdelenecek ve gündelik hayatın içinde filozofun, yaşlılık evresinin üstesinden gelme konusunda gösterdiği felsefi çaba üzerinde durulacaktır.

Yaşlılık Nedir?

Sözlüklerde yaşlı kavramı için, *yaşı ilerlemiş, kocamış, ihtiyar ve uzun yılları geride bırakmış* değerlendirmesi yapılırken; yaşlılık da, *yaşlı olma durumu* (<https://www.sozluk.gov.tr/26.11.1019>) şeklinde ifade edilir. Bu tanımlamalara rağmen genellikle yaşlı ve yaşlılık negatif bir anlama sahiptir. Bundan dolayı yaşlılık zor ve zahmetli olarak algılanır.

Cicero, yaşlılığı olgunlaşmış meyve metaforu ile açıklar: Ağaçta ve yerde yetişen meyvelerin zamanı gelince olgunluktan geçmesi ve düşmesi gibi, insan ömrünün *de bir sonu olması zorunluydu* (Cicero, 1998: 15-16). Doğada zaten mevcut bir düzen var ve bu düzenin bir parçası da insanların yaşadıkça yaşlanmasıdır. Cicero yaşlılığın zorluğunun farkındadır, hayattaki ağırlığını göz ardı etmez ve *"Bulunduğu dünyada insan hayatında en ağır sayılan*

iki şey olduğunu söyler: Yoksulluk ve yaşlılık" (Cicero, 1998: 20). Yaşlılık ağır bir yük gibi görünür ama Cicero, bunun genel kanaat olduğunu dile getirir. O, buna rağmen yaşlılığı ağır bir yük olarak görmez. Örneğin Cicero yaşlıyı tanımlarken de saygınlığına vurguda bulunur ve "*en onurlu görevlerde bulunan kimselere yaşlılar denir*"(Cicero, 1998: 23) şeklinde açıklama yapar. Cicero bunu biraz da 'meclislerin en yükseğine senato adını verirler' şeklinde destekler çünkü senato veya senatus sözcüğü 'yaşlı' demek olan 'senex' kökünden gelir (Cicero, 1998: 114). Saparta'da senato anlamına gelen "Geruria" sözcüğü de "yaşlı" anlamındaki bir sözcük kökünden gelir. Geruria üyelerinin en az altmış yaşında olmaları gerekiyordu (Cicero, 1998: 114-115). Sözcüklerin seçimi de yaşlıya gösterilen saygıyı ifade eder. Böylece yaşlılığın ne kadar önemli ve değerli olduğu pratikte de görülmüş olur.

Cicero, yaşlılığın onurluluğuna ilişkin başka bir örneği Leontinoili Gorgias üzerinden veriyor: Leontinoili Gorgias tam yüz yedi yıl ömür sürmüş, hiçbir zaman da çabalamayı ve çalışmayı elden bırakmamış. *Dünyada neden öyle çok kalmak istediği* sorulunca, "*Yaşlılığa kötüdür demem için hiçbir neden yok ki!*" demiş (Cicero, 1998: 20). Cicero bu sözü hem beğenmiş hem de öyle önemsemiş ki şöyle yorumlamış: "İşte parlak ve bilge insana yakışır bir yanıt. Akıllı kıt olanlarsa kendi kusurlarını, suçlarını yaşlılığa yüklerler" (Cicero, 1998: 20). Cicero'ya göre yaşlılıkta aranan kusur, yaşlılıkta değil, insanların bakışlarındadır.

Yaşlılığın Erdemleri

Cicero, yaşlılığın dört sebeple kötü gösterildiğini ya da görüldüğünü ama bu dört sebebin de geçersiz olduğunu iddia eder. Cicero, bu faktörlerin geçersiz olmasının nedenlerini anlatır ve bu nedenlere karşı yaşlılığın erdemlerinden söz ederek yaşlılığı över. Burada, yaşlılığın kıymetinin bilinmesi için de bilgeliğe ihtiyacımız olduğunu belirtir: "*Yaşlılık başı pek darda olana bilge olsa da kolay gelmez; ama bilge olmayana, bolluk içinde yaşasa bile ağır gelir*" (Cicero, 1998: 17). Bilge insan yaşlılığa uysallıkla katlanır. Çünkü yaşlının "*zihni işletildiğinde çevikleşir*" (Cicero, 1998: 30). Cicero, yaşlının bilgeliğinin, yaşlılığı erdemli hale getirdiğine inanır.

Cicero'ya göre yaşlılara atfedilen huylar, yaşlılıkla ilgili değil, kişinin kendisi ile ilgilidir. Der ki Cicero: *Ama yaşlılar somurtkan, tasalı, çabucak kızar, huysuz, dahası eli sıkı olurlarmış. Bunlar huyların yarattığı özelliklerdir; yaşlılıktan ileri gelmezler ki* (Cicero,1998,46). Ona göre, kötü huylar yaşlılıkla ilgili değildir. Sorun şudur der Cicero: *Her şarap eskimekle ekşimelediği gibi, her insan da yaşlanmakla aksileşmez. Yaşlılıkta ağırbaşlılığı doğru bulurum, ama her şeyde olduğu gibi bir dereceye değin; aksiliği hiçbir bakımdan doğru bulmam*

(Cicero, 1998: 46). Filozof örnek olarak Cimri yaşlıları veriyor. Onlar her zaman cimri olduğu için yaşlılıkta da cimri olur. Cicero yaşlılıkta cimriliğe çok kızıyor ve şöyle diyor: *Yaşlıların elisıklığına gelince; buna aklım ermiyor. Öyle ya, yol kısaltıkça yolluğu arttırmaktan daha saçma bir şey olabilir mi?* (Cicero, 1998: 46). Bu nedenle geçmişte cimri olan biri dahi yaşlılıkta bundan vazgeçmelidir.

Cicero'ya göre yaşlılığı kötü gösteren dört neden şunlardır: *Birincisi, insanı işlerden uzaklaştırması; ikincisi, bedeni zayıflatması; üçüncüsü, insanı hemen hemen her zevkten yoksun kılması; dördüncüsü, ölüme yakın olması* (Cicero, 1998: 21). Cicero bu dört neden ile ilgili açıklamalar yapar ve bunların aslında dezavantaj olmadığını ve avantaja dönüştürülebileceğini, hatta yaşlılıkta bunların erdem olduğunu anlatır. Her bir faktör için Cicero'nun ayrıntılı gerekçeleri vardır. Bunları sırasıyla inceleyelim.

Yaşlılığı kötü kıldığı söylenen birinci neden olan, yaşlılığın insanı işlerden uzaklaştırmasına inanmaz Cicero. Beden güçsüz olsa da manevi güçlerle yapılabilecek işler yok mudur? (Cicero, 1998: 21) diye sorar ve düşünceleriyle öğütleriyle devleti koruyan yaşlı devlet adamlarından örnekler verir. Ona göre, her ne kadar yaşlılar gençler kadar iş yapamazlarsa da, onlardan çok daha iyi işler görürler. Çünkü büyük işler kol gücüyle, hız ve çeviklikle değil; düşünce, sözünü geçirme, ortaya doğru düşünceler atmayla başarılıdır (Cicero, 1998: 22). Cicero, bu konudaki düşüncesini şöyle açıklar: *Yaşlı, sağduyulu ve parlak düşünceleriyle iş görürdü. Böyle olmasaydı, atalarımız meclislerin en yükseğine senato adını vermezlerdi. Sparta'da en onurlu görevlerde bulunan kimselere "Yaşlılar" denir; bunlar gerçekten de yaşlıdırlar* (Cicero, 1998: 22-23). Filozofun yaşadığı dönemde de yaşlılığın önemsendiğini görüyoruz.

Yaşlılığın başka bir olumlu yönünün de, yaşlıların söyledikleriyle halka öncülük yapmalarındır: *Yaşlılara dingin ve durulmuş bir konuşma yakıştır; konuşmasını bilen bir yaşlının iyi hazırlanmış ve dingin sözleri, çoğu kez dinleyicileri etkiler; Öğrenmek hevesiyle dolu gençlerin, bir yaşlının çevresini almasından daha hoş bir şey var mıdır?* (Cicero, 1998: 27). Bu nedenle Cicero, "kendisinden söz etmenin yaşlılığa özgü" olduğunu ve yaşlıların *doğaları gereği çok konuştuğunu* (Cicero, 1998: 41) belirtir. Ama "o yaştakilerde hoş görüldüğünü" (Cicero, 1998: 28) ekler. Ona rağmen en güzeli, önce en yaşlı olanın düşüncesini söylemesidir (Cicero, 1998: 45). Çünkü her şeye rağmen konuşmasını bilen yaşlıların bu yönü gençleri rahatsız etmez.

Cicero yaşlılığın önemini/değerini gençlik dönemiyle karşılaştırarak anlatır ve gençlerin devlet yönetimi ile ilgili bir düşüncesini de dile getirir: *Yabancı ülkelerde olup bitenleri bir okur ya da dinlerseniz, görürsünüz ki en büyük*

devletler gençlerce yıkıma sürüklenmiş, yaşlılarca da kurtarılmış ve kalkındırılmıştır (Cicero, 1998: 23). Gerekçesini de şöyle belirtir: *Doğallıkla, düşüncesizlik çiçeği burnundakilere, akıllılık da yaşını başını almış olanlara vergidir* (Cicero, 1998: 23). *Yaşlıların aklına bir şey olmaz, yeter ki çabalarını ve eylemlerini sürdürsünler* (Cicero, 1998: 23). Cicero, bunun herkes için geçerli olduğunu söyler: *Bu, yalnızca parlak ve onurlu konumlarda bulunan kimseler için değil, devlet işlerinden uzak, kendi halinde bir ömür sürenler için de böyledir* (Cicero, 1998: 23). Cicero yaşlıların bu konudaki avantajını yaşlı filozofların neler başardıklarını örnek göstererek anlatır:

Sophokles, en yaşlı zamanında bile tragedyalar yazdı; dahası, bu uğraşı yüzünden malını yönetmeyi savsaklıyor gibi görüldüğü için oğulları onu mahkemeye verdiler. Bizde servetini iyi yönetemeyen babaların, mallarıyla uğraşmasını yasaklamak nasıl gelenekse; yargıçların öylece, sanki o aklını yitirmiş bir insanmış gibi, servetini elinden almalarını istiyorlardı. Dediklerine göre, o zaman yaşlı adam, elinde tuttuğu ve az önce yazmış olduğu Oidipos Kolonos'ta adlı yapıtını yargıçlara okumuş ve bu yapıtının deli işine benzeyip benzemediğini sormuş; yapıt okunduktan sonra da yargıçların kararıyla aklanmış. İşte yaşlılık, bu adamı, Homeros'u, Simonides'i, Stesikhoros'u, demin söz etmiş olduğum İsokrates'i, Gorgias'ı, en büyük filozofları; Pythagoras'ı, Demokritos'u, Platon'u, Xenokrates'i, daha sonra Zenon'u, Kleantes'i ya da sizin Roma'da gördüğünüz stoacı Diogenes'i çalışmalarına son vermek zorunda bırakmış mıdır? Hepsi yaşadıkları sürece etkin de olmuşlar mıdır? (Cicero, 1998 :32).

Yaşlı, çalışmaya ve çabalamaya ara vermeden öğrenmeye devam etmelidir. İnsan çabalarsa yaşlılıkta da çabalarsa yeni şeyler öğrenebilir. Onun örneği Atinalı Bilge Solon'un (M.Ö.640-558) şu sözleridir: *“Yaşlı olduğum halde her gün yeni bir şey öğreniyorum”* (Cicero, 1998: 26). Ayrıca o, Sokrates'in de yaşlılığında sazla uğraştığını ifade eder.

Cicero, iddia edildiği gibi, *“yaşlılıkta en acı şeyin o yaşa gelen insanın başkalarına sıkıntı verdiğini sanmasıdır”* görüşüne de katılmaz. Şöyle bir açıklama yapar: Yaşlıların can sıktıklarını değil tersine hoşla gittiklerini söylemek daha doğru olur. Öyle ya, akli başında yaşlılar iyi huylu gençlerden nasıl hoşlanır, gençler kendilerine saygı ve sevgi gösterdiklerinde yaşlılığa nasıl daha kolay katlanırlarsa, buna karşılık gençler de yaşlıların öğütlerini dinlemekten zevk alır ve onlar sayesinde erdeme karşı bir heves duyarlar. (Cicero, 1998: 26). Yaşlılar gençlerle birlikte olmaktan nasıl zevk alırlarsa gençler de tecrübelerini kendileri ile paylaşan yaşlılarla birlikte olmaktan zevk alırlar.

Cicero yaşlılığı öyle över ki, kendisinden önce söylenen, “*ey yaşlılık, başka hiçbir dert getirirsen de gelirken yanında getirdiğin şu dert yeter: İnsan çok yaşayınca, görmek istemediği birçok şeyi görür*» sözüne karşı şunu söyler: “*Öyle ama belki görmek istediği birçok şeyi de görür. Hem istenmedik şey çoğu kez gençlikte de başa gelir*” (Cicero, 1998: 25). İstenmeyen şeylerin görünmesi ya da başa gelmesi yaşlılığa özgü değildir.

Yaşlılığın başka bir erdemi, yaşlıların kendisinden sonrakileri düşünmesidir. Cicero bunu bir örnek üzerinden dile getirir: Kendisinden sonra geleceklere yarasın diye yaşlılar ağaç dikerler. *Gerçekten de çiftçi yaşlı olsa bile, kimin için ekiyor diye sorana hiç duraksamadan şu yanıtı verir: “Ölümsüz tanrılar için; çünkü onlar, bu serveti yalnızca dedelerimden almamı değil, onu benden sonrakilere bırakmamı da istiyorlar”* (Cicero, 1998: 25). Bundan dolayı yaşlılar diğerkâmdır ya da öyle olmalıdır.

Yaşlılığı kötü gösteren ikinci unsur da “bedeni zayıflatması” idi. Cicero buna da katılmaz ve bunun yanlışlığını eserinde örneklerle gerekçelendirir. O insan hayatının tabii bir gidişatının olduğunu ve bazı yaşanmışlıkların kaçınılmaz olduğunu anlatır. Cicero, insan hayatının doğal seyrini şöyle anlatır:

Ömrün gidişi bellidir, doğanın çizdiği bir tek yol vardır, basit bir yol ve her çağın kendisine göre bir durumu vardır; çocuklarda zayıflık, yetişkinlerde taşkınlık, orta yaşlılarda ağırbaşlılık, yaşlılarda olgunluk, doğal durumlarıdır, bunları zamanında kabullenmek gerekir (Cicero, 1998: 29).

Bu nedenle gücün zayıflığından dolayı hayıflanmamak gerekir. Ona göre, insan gücünü yönetmesini bilmeli, ancak gücünün yettiği kadarına el atmalı: işte böyle olursa, insan, eski gücüm kalmadı diye yazıklanmaz. Cicero bununla ilgili bir örnek verir: *Dediklerine göre Milon (güçlü ve iştahlı oluşuyla önlenmiş Pythagoras’ın bir öğrencisi) Olympia alanına omuzlarında canlı bir öküzle girmiş.* Bu örnekten sonra Cicero sorar: *Sana böyle bir beden gücünün mü, yoksa Pythagoras’taki zekâ gücünün mü verilmesini isterdin? Her neyse, bu nimet elindeyken yararlan, elden gittikten sonra onu arama* (Cicero, 1998: 29). Hatta Cicero, *beden eğitimi ve ölçülü yaşamayla* (Cicero, 1998: 30) insanın dikkatli yaşaması durumunda, yaşlanınca da eski gücünü koruyacağını savunur. Bununla ilgili olarak şu önerilerde bulunur:

Yaşlılığa katlanmak, kusurlarını çabalarımızla gidermek gerek. Sağlığı göz önünde tutmak, bedeni ölçülü olarak işletmek, gücümüzü yok edecek denli değil, tazeleyecek denli yiyip içmek gerek. Hem yalnızca bedene değil, asıl zihne ve ruha özen göstermeli; çünkü yağsız kalan lambanın söndüğü gibi, bunlar da beslenmezse, yıkıma uğrarlar (Cicero, 1998: 30).

Cicero'ya göre, yaşlılıkta ortaya çıktığı söylenen *güçsüzlük yaşlılıktan çok, gençlikteki yaramazlıkların bir sonucudur; yeni yetişenlerin zevke düşkünlüğü ve taşkınlığı, yaşlılığa miras olarak güçsüz bir beden bırakır* (Cicero, 1998: 27). Cicero, bu konudaki görüşünü pekiştirmek için komedyalardaki “budala yaşlılar” ibaresini yorumlarken şöyle der:

Her şeye inanıveren, unutkan, gevşemiş yaşlıları anlatmak ister; bu eksiklikler de yaşlılığın değil; uyuşuk, tembel, uykucu bir yaşlının eksiklikleridir. Taşkınlık ve zevk düşkünlüğünün yaşlılardan çok gençlerde; ama gençlerin de hepsinde değil, ahlâki şöyle böyle olanlarda görülen eksiklikler olduğu gibi; genellikle bunaklık denen ve yaşlılara özgü olan aptallık da her yaşlıda değil, hafif akıllı yaşlılarda olur (Cicero, 1998: 31).

Cicero, yaşlılıkta gücünü korumanın bir yolunun da, aile içi ilişkilerdeki hiyerarşik düzen olduğunu belirtir ve şöyle der: *Son soluğuna dek ailesine sözünü geçirirse, yaşlılığı onurlu olur. Gençlerde yaşlıların, yaşlılarda da gençlerin kimi özelliklerinin bulunması, bence iyi bir şeydir. Bu düşünceyi benimseyen, beden bakımından yaşlanabilir, ama ruh bakımından hiçbir zaman yaşlanmaz* (Cicero, 1998: 31). Cicero, her halükârda, dengeli, sakin bir hayatın, yaşlılıkta da insanı koruyacağını düşünmektedir.

Cicero, insanların yaşlılığa buldukları üçüncü kusur olan yaşlılığın “zevklerden yoksun kılması” ile ilgili açıklamalarda bulunur ve örnekler üzerinden bu teze karşı çıkar. Ona göre bu durum zevklerin kölesi olmaktan daha iyidir. Cicero, bu konudaki fikirlerini M.Ö. 4. Yüzyılda yaşayan Pythagorasçı ünlü bir bilge olan Tarentumlu Arkhytas'ın söyledikleri üzerinden dile getirir:

Arkhytas'a göre maddî zevk, doğanın insanlara verdiği en uğursuz belâdır; bunu elde etmek için doymak bilmez istekler, düşünce ve ılımlılıktan uzak olarak alevlenir. Yurda ihanet etmeler, devleti yıkmalar, düşmanlarla gizli görüşmeler hep ondan çıkar: şehvetin göze aldırmadığı hiçbir suç, hiçbir kötü eylem yoktur; insanlar fuhuş, zina ve bunlara benzer her rezaleti şehvetin çekiciliğine kapılarak yaparlar; başka bir nedenle değil. İster doğa, ister bir tanrı, insanoğluna her şeyden üstün olan akli verirken, şehvetin bu tanrısal armağana, bu bağışa en büyük düşman olmasını istemiş. Çünkü kendisini zevke kaptıran insanda ılımlılık diye bir şey kalmaz ve genellikle, şehvetin egemen olduğu yerde erdem tutunamaz. Bunu daha iyi anlatmak için Arkhytas, “Zevke son derecede kapılmış bir insan düşünün” diyormuş. Onun düşüncesine göre, kimse kuşku duymaz ki böyle bir insan, bu zevkin etkisi altında kaldığı sürece her türlü düşünceden, her türlü uslamlamadan

uzak olur, hiçbir şeye kafa yormaz. Onun için maddi zevkten daha tiksini-
cek, daha zararlı bir şey yoktur. Çünkü bir de yeğın ve sürekli olursa, ruhun
bütün ışığını söndürür (Cicero, 1998: 33).

Filozofa göre, yaşlıların zevki aramamaları bir eksiklik değil, tersine,
övünülecek bir şeydir. Bu durumu Platon'dan bir alıntıyla zenginleştirerek
şöyle izah eder: *Platon, tanrısal bir buluşla, zevke, "kötülüklerin yemi" der. Çün-
kü kuşkusuz ki insanlar yemle yakalanan balıklar gibi zevke kapılıp kötülüğe
sürüklenirler* (Cicero, 1998: 35). Bu nedenle yaşlıların zevkler konusunda öl-
çülü olmaları gerekir, hatta bu onlar için daha yararlıdır: *Yaşlılar şölenlerden,
güzel sofralardan, sık sık kadeh boşaltmaktan uzak mı kalıyorlar? Öyleyse sar-
hoşluktan, sindirimsizlikten, uykusuzluktan da uzak kalıyorlar demektir* (Cicero,
1998: 35). Filozof yaşlılığın tamamen zevklerden mahrumiyet anlamına gel-
meyeceğini de hatırlatır: *Zevkin tadına kolay kolay doyamadığımızı göre, ona,
yaşlandığımızda da biraz yer vermek gerekiyorsa zengin sofralarda bol bol yiyip
içmekten çekinsek bile, alçakgönüllü sofralardan pekâlâ zevk alabiliriz* (Cicero,
1998: 35). Cicero, zevklerin peşinden koşmak yerine arkadaşlarla bir arada
olmayı daha çok önemser ve şöyle der: *Konuşma hevesini artırıp, yeme içme
hevesini azaltan yaşlılığa pek çok minnet borçluyum* (Cicero, 1998: 36). Cicero
her demde ve dönemde tevazudan ve ölçülülükten yanadır.

Cicero, yaşlıların zevk alış biçimini ve düzeyini bir metafor üzerinden an-
latır. Ona göre yaşlılar bir tiyatro salonunda arka sıralarda oturan izleyiciye
benzer: *İlk sıralardan seyreden biri, elbette daha çok zevk duyar ama arka sıra-
lardan seyredenler de zevk duymaz değildir*. İşte bunun gibi, gençler mutluluk
veren duygulara yakından bakarak, sanırım daha çok zevk duyarlar; yaşlılar
uzaktan bakarlar, ama onlar da yeter derecede zevk duyarlar (Cicero, 1998:
37). İnsan zevklerinin ve arzularının tutkunu olduğunda hayat daha da zor-
laşır. Cicero bunu şöyle ifade eder: *Zevk düşkünlüğüne, yükselme hırsına, baş-
kalarını geçmek için didinmeye, düşmanlıklara, tutkuların tümüne sanki hizmet
ettikten sonra, ruhun yapayalnızca kalması, dedikleri gibi, kendisiyle baş başa ya-
şamayı, ne paha biçilmez bir zevktir! Öğrenim ve bilgiyle beslenirse, insana istedi-
ğini yapma zamanı bırakan yaşlılıktan hoş bir şey de yoktur* (Cicero, 1998: 37).
Zaten Cicero'ya göre, kesinlikle hiçbir maddi zevk, manevi zevklerden üstün
olamaz (Cicero, 1998: 38). Mesela *bilimsel çalışma, aklı başında ve iyi yetişmiş
kimselerde yaş ilerledikçe artan bir zevktir*. Ve Cicero şöyle sorar: *Hiç bu zevkler-
le, sofrta eğlencelerinin, tiyatrunun, kötü kadınların vereceği zevk karşılaştırılabilir
mi?* Bu konuda Solon'un bir dizesinden örnek verir: *"Her gün bildiklerime bir-
çok şey katarak yaşıyorum."* Cicero'ya göre yaşlıların böyle düşünmeleri ya
da böyle açıklamaları (Cicero, 1998: 38) kendisi için bir onurdur.

Cicero için yaşlılıkta başka bir zevk de toprakla uğraşmaktır. O da, “*Her türlü isteğim topraktan aldım.../Bir çekirdek verdim dört bostan verdi/Benim sadık yârim kara topraktır*” diyen Âşık Veysel (1894-1973) gibi, toprağın ne kadar sadık bir dost olduğunu özellikle yaşlılıkta ne kadar değerli olduğunu örnekler üzerinden açıklar:

O toprak ki, hiçbir zaman buyruklara uymazlık etmez ve aldığı hep bol bol geri verir; kimi zaman kazanç azdır, ama çoğu kez bol olur. Hem ben yalnızca ürünü değil, topraktaki verim gücünü de, ondaki özü de severim; toprak yumuşatılmış ve sürülmüş bağrına tohumu aldıktan sonra, onu önce kapalı tutar (Cicero, 1998: 39). Kısa keseceğim. İyi bakılmış bir topraktan, yarar bakımından daha verimli, görünüş bakımından daha güzel bir şey olamaz. Yaşlılık, toprağı işletme zevkine engel olmak şöyle dursun, insanı bu zevki tatmaya bile çağırır. Bu çağa eren bir kimse, ister güneşte, ister ateş başında ısınmak için köyden iyi bir yer; mevsimi gelince de gölgeliklerde ve su kıyılarında serinlemekten çok sağlığa yarar bir şey bulabilir mi? Silâhlar, atlar, kısa mızraklar, tokmaklı sopalar, top oyunu, avlar, koşular gençlerin olsun; çeşitli oyunlardan biz yaşlılara aşık kemiklerini ve zarları bıraksınlar, bunları da isterlerse bıraksınlar, çünkü yaşlılar oyunsuz da mutlu olabilirler (Cicero, 1998: 42).

Cicero, toprağın ve toprakla uğraşmanın değerini ağaç dikmek üzerine bir öykü ile anlatır ve bunun yaşlılık için önemine değinir. Pers Kırallı Kyros ile Spartalı Lysandros arasında geçen konuşma. Kyros’un çok güzel bir bahçesi varmış. Bunun üzerine Lysandros şöyle demiş: “*Sana haklı olarak mutlu diyolarlar Kyros, çünkü sende değerle servet birleşmiş*” (Cicero, 1998: 43). Filozof bunu şöyle yorumlar: İşte yaşlılar böyle bir mutluluğa pekâlâ erebilirler; yaşlılığın engel olmadığı başka işler de vardır ama özellikle tarım, yaşımız son derece ilerleyince de uğraşabileceğimiz bir iştir (Cicero, 1998: 44). Romalılar döneminde İtalya’nın güneyinde yaşayan Samnitleri yenen Roma kralı Curius’a, Samnitler altın getirdiklerinde, kral “*bence altın sahibi olmak değil, altın sahibi olanlara egemen olmak onurlu bir şeydir,*” diyerek, onları kapı dışarı etmiştir. Cicero, toprağa sahip olmaya göndermede bulunduğu için, böyle bir anlayış sahibini över: İşte böyle yüksek bir ruh, o adamın yaşlılığını hoş bir duruma sokmaz mıydı hiç? Yine Cicero toprağın işlenmesiyle ilgili bir Roma geleneğinden söz eder: *Eskiden senato üyeleri, yani yaşlılar, ömürlerini tarlada geçirirlerdi* (Cicero, 1998: 41). Cicero, hem genel olarak hem de yaşlılıktaki yansımaları bakımından bu geleneğin avantajlarını sorar: *Sorarım size: Tarlalarını ekip biçmekle ömürlerini hoş eden bu insanların yaşlılığı acınacak bir yaşlılık mıdır?* (Cicero, 1998: 42). Cevabı da kendisi verir:

Mahının başında bulunan meraklı bir çiftlik sahibinin şarap, zeytinyağı kilerleri her zaman dolu olur, erzakı bulunur, evi hep bolluk içindedir (Cicero, 1998: 42). Böyle bolluk ve bereket içindeki bir yaşlılık hayatı filozof için övgüyü hak eder. Bereket ve bolluk şüphesiz her devirde gerçekten de aranan bir olgu olmuştur.

Cicero'ya göre atalarının yaşlılığın başlangıcı olarak saptadıkları yaşta (Roma hukukuna göre bu yaş 46'dır) şayet insanlar öncesinde onurlu yaşamışlarsa daha mutlu olurlar. Öyle ya, o zaman saygınlığı artmış, güçlükleri azalmıştır. Saygınlık da yaşlılığın şanıdır. (Cicero, 1998: 44). *Yaşlılık, hele onurlu bir ömür sürenlerin yaşlılığı insana bütün gençlik zevklerinden daha değerli sayılacak derecede büyük bir saygınlık kazandırır* (Cicero, 1998: 44). Fakat yaşlılıkta saygınlık için de emek gerekir, onurlu bir yaşamdan sonra, yaşlılar saygı görür. Şöyle dile getirir bunu filozof:

Ne ak saçlar, ne yüzdeki kırışıklar insana hemen saygı sağlayamaz: ancak onurlu bir yaşamdan sonra bu olgun çağa yetişen kimse, saygının en güzel meyvelerine erişir (Cicero, 1998: 44). Bir yaşlıya selam vermek, yanına yaklaşmak, onu görünce ayağa kalkmak, önüne geçmemek, onu geçirmek, ona akıl danışmak gibi önemsiz ve sıradan görünen şeyler bile ona gösterilen saygının belirtisidir; bu saygı gösterilerine bizde de ahlâkları oranında başka uluslarda da uyulur (Cicero, 1998: 45).

Cicero bu konuda Spartalıların yaşlılara olan saygısını över ve bir örnek verir: *Atina'da yaşlı bir adam oyunun ortasında tiyatroya girince, o kalabalık seyirciler içinde hiçbir yurttaşı kendisine yer vermemiş ama elçi oldukları için özel yerlerde oturan Spartalıların yanına yaklaşınca, hepsi ayağa kalkmış ve yaşlı kimseyi oturtmak istemişler. Seyircilerin hepsi birden onları alkışlayınca, içlerinden biri, "Atinalılar iyilik nedir bilirler; ama yapmak istemezler," demiş* (Cicero, 1998: 45). Böylece Cicero, bu örnekle yaşlılara saygılı davranmayan kültürleri de Atinalılar üzerinden yermiştir.

Cicero, manevi ve maddi *saygının başışladığı ödüllere karşılaştırılabilecek, maddi bir zevk var mıdır?* Diye sorar ve şöyle cevap verir: *Bu ödüllerin en parlaklarını elde etmiş olanlar bence yaşam denilen tiyatro oyununu sonuna dek oynamışlar, hem de acemi oyuncular gibi, son perdede yere yıkılmamışlardır* (Cicero, 1998: 45-46). Ona göre bir tiyatro oyunundan ibaret olan hayatta, saygı görmekten daha iyi bir zevk yoktur. Cicero, zevkten sadece maddi zevkin anlaşılması gerektiğini, manevi zevkin ise en çok yaşlılıkta olduğuna inanır.

Yaşlılığa kötü dedirten dördüncü neden olan 'ölüme yakın **olması**'nı da Cicero bir kusur olarak görmez. *Evet, der*, ölüm yaşlılardan uzun süre

uzak kalamaz. Ama onca yıl yaşayıp da ölümün küçümsenmesi gerektiğini anlamayan yaşlıya yazık! Ölüm ruhu tamamıyla yok ediyorsa, üzerinde durmaya değmez, yok onu sonsuz bir ömür yaşayacağı bir yere götürüyorsa, o zaman istenilmesi gereken bir şeydir. Üçüncü bir olasılık da yoktur ya... Öldükten sonra mutsuz olmayacaksam, hele mutlu da olacaksam, ne diye korkayım? (Cicero, 1998: 47). Ölüm korkusu yersizdir ona göre. Hatta illa yaşlılar ölür diye bir şey yoktur. Herkes için her an olabilecek bir olgudur ölüm. Cicero sorar: *Genç bile olsa, akşama dek yaşayacağımı kesin olarak söyleyecek kadar aptal bir insan var mıdır?* Cevap verir: *Hem gençlerde insanı ölüme götüren nedenler bizden* (Cicero bu metni yazdığı ve bu eserinde konuştuğu Cato, yaşlıdır) *daha çoktur: Gençler hemen hastalanıverirler; bizden daha önemli hastalıklara tutulurlar; daha güç iyileşirler. İşte onun için yaşlı olanlar çok azdır* (Cicero, 1998: 47). Yani ölüm sadece yaşlılar için değildir; her yaşta ve her anda kapı aralayabilir ölüm.

Doğrudur ölüm herkese kıyar. Ama ölüm gençlerin de başında olduğuna göre neden yaşlılığı kötölemek için bir neden olsun? (Cicero, 1998: 47). İnsanlar bazen çok genç çocuklarını, kardeşlerini yitirebilirler. Burada ölümün yaşa bakmadığını anlarız. Yine de diyebilirler ki: *“İyi ama bir genç uzun süre yaşayacağını umar; yaşlı bir insan böyle bir umut besleyemez. Oysa böyle bir umut saçma bir umuttur.* Cicero sorar: *Öyle ya, kesin olmayan bir şeye kesin; yanlış bir şeye doğru demekten daha aptalca bir şey olur mu?* (Cicero, 1998: 47). Ve yaşlının gence göre avantajını argümanı ile açıklar: *Yaşlı bir insanın umut yolu yokmuş. Öyle ama yaşlı, gencin umduğunu ele geçirmiş olduğuna göre daha iyi bir durumdadır. Biri uzun süre yaşamayı umar; öteki uzun süre yaşamıştır.* Bundan dolayı, *aslında insan yaşamında uzun süren ne vardır ki?* (Cicero, 1998: 47) diye sorar. Cicero'ya göre bir ömür, kısa da olsa, iyi ve onurlu olarak yaşamaya yetecek denli uzundur. Yok, daha uzunsa, çiftçilerin tatlı ilkyazdan sonra yazın, güzün gelmesine üzüldüklerinden fazla üzülmeğe değmez. Bu konudaki düşüncesini bir metaforla anlatır: *Çünkü ilkyaz, gençlik demektir; gelecekteki meyveleri müjdeler, ondan sonraki mevsimler ürün alma mevsimleridir. Birçok kez söylediğim gibi, yaşlılığın meyvesi de o çağa gelmeden önce bol bol iyilik etmiş olduğunu anımsamaktır* (Cicero, 1998: 48). Bir yaşlı için yaşlılıktan önce yapılmış iyilikler erdemdir. Bu iyilikler, artık saygı görerek meyvesini almasını sağlayacak ve onun yaşlılığını keyifli hale getirecektir.

Cicero'ya göre yaşlıların ölmesi doğaya uygun bir olgudur ve doğaya uygun olan her şeye iyi demeliyiz (Cicero, 1998: 48). Yaşlılığın ölüme yakın olmasını o da kabul eder ama bunun kötü ya da bir kusur olduğuna inanmaz. Her ne kadar gençlerin ya da daha erken yaşlarda da ölümün olduğunu ka-

bul etse de gençlerin ölümünü, doğaya aykırı bulur. Yunus Emre'nin (1241-1321) *"Bu dünyada bir nesneye/Yanar içim göynür özüm/Yiğit iken ölenlere/Gök ekini biçmiş gibi"* dörtlüğünü çağrıştırdığına, Cicero, gençlerin ölümüne hayıflanır ve yaşlıların ölümü ile gençlerin ölümünü metaforla karşılaştırır:

Gençlerin başına ölümün gelmesi doğaya aykırı bir şeydir. İşte bunun için gençlerin ölmesi bana, harlı bir ateşin bol suyla söndürülmesi gibi gelir; yaşlıların ölümüyse, geçmiş bir ateşin hiçbir etkiyle değil de, kendiliğinden sönmeye gibidir. Nasıl elmalar hamken çekilip kopartılır, iyice olgunlaşınca düşerlerse, öylece gençlerin canını bir güç çeker alır da, yaşlılar olgunluktan ölür. Bu olgunluk bana öyle tatlı geliyor ki, ölüme yaklaştıkça, uzun bir deniz yolculuğundan sonra karayı görür gibi oluyor, sonunda limana varacağıma sanıyorum (Cicero, 1998: 48).

Ona göre, yaşlılık ölüm zamanıdır ve bu durum bir kusur değildir. Tam tersine bir onur vesilesidir. Çünkü *yaşlılar gençlerden daha gözü pek, daha metin olurlar* (Cicero, 1998: 49). Cicero buna Solon'dan (M.Ö. 640-560) bir örnek verir: *zamanın tiranı Peisistratos, Solon'a neye güvenerek kendisine bu kadar cüretle karşı koyduğunu sorar. Solon "yaşlılığa" diye yanıt verir* (Cicero, 1998: 49).

Bu nedenle ölümü gözümüzde büyütmemeliyiz. Ölümü gözümüzde büyütmemek için, bunu daha gençken düşünmeliyiz; böyle düşünülmezse, kimsenin içi rahat edemez; çünkü *öleceğimiz kesin; kesin olmayan bir şey varsa o da bugün ölüp ölmeyeceğimizdir* (Cicero, 1998: 50). Öyleyse genç ölümü zor olsa da her zaman ölüme hazır olmalıyız. Çünkü *arkasından sonsuzluk gelen ölüme yas tutmaya değmez* (Cicero, 1998: 50). İnsan bu yaşta her türlü hevesini de almıştır. İnsan her şeyden hevesini aldı mı, yaşamdan da aldı demektir (Cicero, 1998: 51). *Yaşlılıktaki hevesler, en son heveslerdir. Öncekiler gibi onlar da gelir geçer ve o zaman yaşama doymuş olmak, ölüm zamanının geldiğini gösterir* (Cicero, 1998: 51). Neden? Cevabı da Cicero'ya (Cicero, 1998: 55) bırakalım: *Çünkü Yaşlılık yaşamın son perdesidir.*

Sonuç

Yazıldıktan sonra, sadece Cicero için değil, birçok yaşlı birey için, bir teselli işlevini de gören, Cicero'nun *Yaşlılık* metni bütün gerçekliğe rağmen, yaşlılıkla ilgili bir sempati uyandırma konusunda dikkat çekicidir. Yaşlılık üzerine felsefi bir analiz yapan Cicero, insan ömrünün önemli bir evresi olarak yaşlılık hakkında iç açıcı bilgilerle, yaşlılığa bakışta bir farklılığa kapı aralıyor. Yaşlılığı kötü gösteren ya da yaşlılığın olumsuz algılanmasını sağlayan dört neden olan, *"insanı işlerden uzaklaştırması"*, *"bedeni zayıflatması"*, *"insanı hemen hemen her zevkten yoksun kılması"* ve *"ölüme yakın olması"* gibi etmenler,

Cicero'ya göre yaşlılık için kusur olmaktan ziyade birer avantajdır. Çünkü bu yaş evresinin kendisine ait özellikleri vardır ve daha önceki yaşlarda olan özellikleri yaşlılıkta beklemek doğru değildir. Bunun için gerekçesi şudur: Yaşlılık, çok sayıda tecrübeyi geride bırakmak anlamına da gelir. Bu aynı zamanda bedensel, ruhsal ve zihinsel olarak bir olgunluğa ve yükselişe göndermede bulunur. Yaşlı geçirdiği bu deneyimlerle çok çalışmış, zevk almış, güçlü bir bedenle iş yapmış olarak yol almıştır. Zaten insan hayatı bu yol alışın hikâyesidir. Bu hikâyenin başı doğum, sonu ise ölümdür. Yaşlının ölüme yakın olmasından daha doğal bir şey olur mu? Tiyatro oyunundan ibaret olan hayatın son perdesi de elbet kapanacaktır ve hikâye birey için sonsuzluğa doğru sona erecektir. Öyleyse hayıflanmaya gerek yoktur.

Öz

Cicero: Yaşlılığın Erdemleri

Yaşlılık, insan hayatının en zor dönemlerinden biri olarak kabul edilir. Bu evre yaşayacak herkesi ilgilendirdiğinden tarih boyunca üzerine hep konuşulan bir konu olmuştur. Genellikle yaşlılık nahoş bir insani evre olarak algılanır. Fakat bu algının görece olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü bazı düşünürler yaşlılık hakkında genel kanaatin dışında da anlayış geliştirmişlerdir. Zor ve zahmetli görünen yaşlılık bazılarına son derece sempatik ve avantajlı görünmüştür. Böyle düşünenlerden biri olan Roma filozofu Cicero yaşlılık hakkındaki olumlu görüşlerini yansıtan detaylı bir eser yazmıştır. Eserinde yaşlılığın olumsuzlukları ağır basan bir dönem değil, tersine avantajlı bir yaş evresi olduğunu argümanlarıyla belirtmiştir. Ona göre yaşlılığın kötü bir yaş aralığı olarak anlaşılmasını sağlayan dört faktör/neden vardır. Bunlar: 'insanı işlerden uzaklaştırması', 'bedeni zayıflatması', 'insanı hemen hemen her zevkten yoksun kılması' ve 'ölüme yakın olması'dır. Cicero, bu faktörlerin kötü olmaktan ziyade avantaj olabileceğini ve böylece yaşlılığın erdemlerine dönüştüğünü anlatır. Bu çalışmada Cicero'nun söz konusu nedenlerin nasıl erdeme dönüştüğü hakkındaki görüşleri irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Cicero, Yaşlılık, Yaşlılığın Zorlukları, Yaşlılığın Erdemleri, Ölüm

Abstract

Cicero: The Virtues of Old Age

Old age is considered as one of the most difficult periods of human life. Since this stage concerns everyone who will live, it has always been a subject that has been discussed throughout history. Generally, old age is perceived as an unpleasant human phase. But it is possible to say that this perception is relative. For some thinkers have developed an understanding of old age outside of the general opinion. Old age that seemed difficult and troublesome, has been seemed very sympathetic and advantageous to some. One of such thinkers, Roman philosopher Cicero wrote a detailed work that reflects his positive views on old age. In his work, he stated with the argument that old age is not an outweighing period, but rather an advantageous age stage. According to him, there are four factors/reasons that make old age to be understood as a bad age range. These are: "distancing people from jobs", "weakening the body", "depriving people of almost every pleasure" and "being close to death". Cicero explains that these factors may be advantageous rather than bad, thus turning into the virtues of old age. In this paper, Cicero's views on how these reasons turned into virtue will be examined.

Keywords: Cicero, Old Age, Difficulties of Old Age, Virtues of Old Age, Death

Kaynakça

- Arendt, Hannah (2004), *Geçmişle Gelecek Arasında*, çev.: Bahadır Sina Şenel, 2. baskı, İstanbul.
- Cicero (1998), *Yaşlılık Dostluk*, çev.: Ayşe Sarıgöllü, Türkan Tunga, İstanbul.
- Çiçek, Hasan (2019), "Cicero'nun Yaşlılık Övgüsü", 3. *Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Kongresi, Tam Metin Kitabı*, 26.12.2019, ss. 113-119. (https://ac804878-0974-4646-b58c-a1cbea6e1cd9.filesusr.com/ugd/614b1f_827bdaa8ca3447e2af-bff27f58b5f1b8.pdf. 13.03.2020).
- De Cavalli Marino (2007), *Yaşlılığa Övgü*, çev.: Murad Beg, haz.: Mehmet Aydın, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İmam Şafii (2013), *Divan*, çev.: A. Ali Ural, İstanbul, Şule Yayınları.
- Güncel Türkçe Sözlük <https://www.sozluk.gov.tr/> (26.11.1019).
- Mevlâna (1965), *Mecalis-i Sab'a*, çev. ve haz.: Abdülbaki Gölpınarlı, Konya: Kültür Turizm Derneği Yayınları.
- (1990), *Fihri Mafih*, çev.: M.Ü. Anbarcıoğlu. İstanbul: MEB.